

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARÍ BILIM, ILIM HÁM
INNOVACIYALAR MINISTRLIGI**

BERDAQ ATINDAĞI QARAQALPAQ MÁMLEKETLIK UNIVERSITETI

**Akademik Charjaw Abdirovtiń tuwılǵanına
90 jıl tolıw múnásibetine baǵıshlangan
“Házirgi zaman ilimi hám bilimlendiriwiniń
áhmiyetli mashqalaları” atamasındaǵı xalıqaralıq
ilimiy-ámeliy konferenciyası**

MATERIALLARÍ TOPLAMÍ

NÓKIS - 2023

“Házirgi zaman ilimi hám bilimlendiriwiniń áhmiyetli mashqalaları” atamasındaǵı xalıqaralıq ilimiy-ámeliy konferenciya materialları toplamı. – Nókis: Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti, 2023. – b.

Shólkemlestiriw komiteti:

1. Reymov Axmed Mámbetkarimovich – Universitet rektori, t.i.d., professor shólkemlestiriw komiteti baslıǵı;
2. Turdimambetov Izimbet Raxmetovich – Ilimiy isler hám innovaciyalar boyınsha prorektor, g.i.d., professor shólkemlestiriw komiteti baslıǵı orınbasarı;
3. Narımbetova Roza Janabaevna - Qaraqalpaqstan medicinalıq institutı Ilimiy isler hám innovaciyalar boyınsha prorektori, b.i.k., docent shólkemlestiriw komiteti baslıǵı orınbasarı;
4. Nizamatdinov Kayrat Kewnimjaevich – Ilim-izertlewler, innovaciyalar hám ilimiy pedagog kadrlardı tayarlaw bólimi baslıǵı, yu.i.k., docent shólkemlestiriw komiteti baslıǵı orınbasarı;
5. Ametov Yaqıb Idrisovich – Biologiya fakulteti dekanı, b.i.d., professor shólkemlestiriw komiteti quramı aǵzası;
6. Xodjaeva Gulya Ashirbaevna - Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti Ekonomikalıq hám sociallıq geografiya kafedrası professorı w.a., g.i.k.
7. Xabibullaev Amet Jandullaevich – Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti Ekologiya hám topıraqtanıw kafedrası docenti, t.i.f.d. (PhD), juwaplı xatker
Barlıq fakultet dekanları - shólkemlestiriw komiteti aǵzaları.

Bul toplamda Qaraqalpaq mámleketlik universitetiniń birinshi rektori, Qaraqalpaqstanǵa miyneti sińgen ilim ǵayratkeri, Ózbekstan Respublikası İlimler Akademiyası akademigi, belgili mámleketlik hám jámiyetlik isker Ch.Abdirovtıń tuwılǵanına 90-jul tolıwı múnásibeti menen ótkerilgen Respublikalıq ilimiy – teoriyalıq konferenciya materialları berilgen. Konferentsiya materiallarında tiykarınan házirgi zaman ilimi hám bilimlendiriwiniń áhmiyetli mashqalalarına arnalǵan maqalalar toplanǵan. Sonday-aq, toplamda Ózbekistan Respublikası joqarı oqıw orınları, ilimiy izertlew mekemeleri, ulıwma orta hám orta arnawlı bilimlendiriw mekemeleri alımları hám qánigeleri, tayanış doktorantlar, doktorantlar, ózbetinshe hámde stajyor-izleniwshiler, magistrantlar hám ziyrek studentlerdiń ilimiy miynetleri orın alǵan.

Toplam materiallarınan tiyisli taraw qánigeleri, professor-oqıtıwshılar, jas alımlar, studentler hám basqa da keń jámiyetshilik wákılleri paydalanıwı múmkin

Juwaplı redaktor: A.M.Reymov - QMU rektori, texnika ilimleri doktori, professor.

Redkollegiya aǵzaları:

- I.Turdimambetov** – geografiya ilimleri doktori, professor;
- Ya.Ametov** – biologiya ilimleri doktori, professor;
- G.Xodjaeva**– geografiya ilimleri kandidati, professor w.a.;
- K.Nizamatdinov** - yuridika ilimleri kandidati, dotsent;
- M.Qudaybergenov** – filologiya ilimleri doktori, professor;
- T.Masharipova** – filologiya ilimleri doktori, professor w.a.;
- A.Xabibullaev** – texnika ilimleri boyınsha filosofiya doktori (PhD), dotsent w.a.;
- M.Oteuliev** - geografiya ilimleri boyınsha filosofiya doktori (PhD), dotsent w.a.

Konferentsiya toplamı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti Keńesiniń 2023-jul 12-dekabrdegi 4-sanlı protokoli menen baspaǵa usınıs etilgen.

Toplamda berilgen maqalalardıń mazmunına hám onda keltirilgen maǵlıwmatlardıń durıslıǵına hár bir avtordıń ózi juwapker.

© Qaraqalpaq mámleketlik universiteti, 2022.

© “Házirgi zaman ilimi hám bilimlendiriwiniń áhmiyetli mashqalaları” atamasındaǵı xalıqaralıq ilimiy-ámeliy konferenciya materialları toplamı.

2. Ochildiyev J.M., Saimnazarov Y.B. Anorning "Ajoyib" navini in vitro mikroklonal kópaytirish texnologiyasi. ERPA International Journal of Research and Development (IJRD). 2021. 1-5 b.

3. Серафимович М.В., Кириллов В.Ю., Стихарева Т.Н. Размножение *in vitro* как один из перспективных способов сохранения вида *Cotoneaster Melanocarpus*. Книга Национальный исследовательский Томский государственный университет. 2020. 67-73 с.

4. Yaxshiboyeva D.T. Dorivor o'simlik turlarini mikroklonal ko'paytirish istiqbollari. American Journal Of Agriculture And Horticulture Innovations (ISSN – 2771-2559) 2021.11-14 b.

DONIYOROV B.N., AMETOV YA.I.

Buxoro davlat universiteti

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

BUXORO VOHASI PAXTA DALALARIDA UCHROVCHI QUSHLAR SISTEMATIK RO'YXATI VA UCHRASH HOLATIGA DOIR MA'LUMOTLAR

Annotatsiya. Maqolada Buxoro vohasi paxta dalalarida uchrovchi qushlarning zamonaviy tur tarkibi va sistematik ro'yxati hamda uchrash holati berilgan. Buxoro vohasida uchrovchi qushlar tur soni bilan taqqoslab, farqli jihatlari tahlil qilingan.

Tayanch so'zlar: Buxoro, Voha, agrotsenoz, qush, sistematika, paxta dalasi.

Buxoro vohasi paxta dalalari qushlarini faunistik o'rganish orqali hayotiy jarayonlari paxtazorlar bilan bog'liq 32 tur qushlar aniqlandi, sistematik ro'yxati shakllantirilib, uchrash holati tahlil qilindi. Ma'lumotlardan zamonaviy qishloq xo'jaligida foydalanish mumkin. Buxoro vohasi paxtazorlarida uchrovchi qushlarning sistematik ro'yxati va uchrash holati quyida 1-jadvalda ifodalanadi.

1-jadval

Buxoro vohasi paxtazorlarida uchrovchi qushlarning sistematik ro'yxati va uchrash holati [1-9].

T/r	Lotincha	Ruscha	O'zbekcha	Uchrash holati
	nomlari			
FALCONIFORMES-SOKOLOOBRAZNIYE-LOCHINSIMONLAR				
<i>ACCIPITRIDAE-YASTREBINIYE-QARCHIG'AYLAR</i>				
1	<i>Sircus cyaneus</i>	Polevoy lun	Dala bo'ktargisi	M
2	<i>Circus pygargus</i>	Lugovoy lun	O'tloq bo'ktargisi	M
3	<i>Circus aeruginosus</i>	Bolotniy lun	Soz bo'ktargisi	R
4	<i>Accipiter badius</i>	Tyuvik	Toshqirg'iy	BM
<i>FALCONIDAE-SOKOLINIYE-LOCHINLAR</i>				
5	<i>Falco tinnunculus</i>	Obiknovennaya pustelga	Miqqiy	R
GALLIFORMES-KUROOBRAZNIYE-TOVUQSIMONLAR				
<i>PHASIANIDAE-FAZANOVIYE-QIRG'OVULLAR</i>				
6	<i>Coturnix coturnix</i>	Perepel	Bedana	M
7	<i>Phasianus colchicus</i>	Fazan	Qirg'ovul	R
CHARADRIIFORMES-RJANKOOBRAZNIYE-RJANKASIMONLAR				
<i>CHARADRIIDAE-RJANKOVIYE-RJANKALAR</i>				
8	<i>Vanellus vanellus</i>	Chibis	Qizqush	BM
<i>GLAREOLIDAE-TIRKUSHKOVIYE-JIQTOQLAR</i>				
9	<i>Glareola pratincola</i>	Lugovaya tirkushka	O'tloq jiqtog'i	BM
COLUMBIFORMES-GOLUBEOBRAZNIYE-KAPTARSIMONLAR				
<i>COLUMBIDAE-GOLUBINIYE-KAPTARLAR</i>				
10	<i>Columba livia</i>	Siziy golub	Ko'k kaptar	R
11	<i>Streptopelia decaocto</i>	Kolchataya gorlitsa	Qumri	R

12	<i>Streptopelia turtur</i>	Obiknovennaya gorlitsa	Oddiy g'urrak	BM
13	<i>Streptopelia senegalensis</i>	Malaya gorlitsa	Musicha	R
APODIFORMES-STRIJEOBRAZNIYE-UZUNQANOTLAR				
<i>APODIDAE-STRIJINIYE-UZUNQANOTLAR</i>				
14	<i>Apus apus</i>	Cherniy strij	Qora uzunqanot	BM
15	<i>Apus melba</i>	Belobryuxiy strij	Oq qorinli uzunqanot	V
CORACIIFORMES-RAKSHEOBRAZNIYE-KO'KQARG'ASIMONLAR				
<i>CORACIIDAE-SIZOVORONKOVIYE-KO'KQARG'ALAR</i>				
16	<i>Coracias garrulus</i>	Sizovorodka	Ko'k qarg'a	BM
<i>MEROPIDAE-SHURKOVIYE-KURKUNAKLAR</i>				
17	<i>Merops apiaster</i>	Zolotistaya shurka	Tilla rang kurkunak	BM
18	<i>Merops persicus</i>	Zelenaya shurka	Ko'k kurkunak	BM
UPUPIFORMES-UDODOOBRAZNIYE-SASSIQPOPISHAKSIMONLAR				
<i>UPUPIDAE-UDODOVIYE-SASSIQPOPISHAKLAR</i>				
19	<i>Upupa epops</i>	Udod	Sassiqpopishak	BM
PASSERIFORMES-VOROBINOOBRAZNIYE-CHUMCHUQSIMONLAR				
<i>HIRUNDINIDAE-LASTOCHKOVIYE-QALDIRG'OCHLAR</i>				
20	<i>Riparia riparia</i>	Beregovushka	Qirg'oq qaldirg'ochi	BM
21	<i>Hirundo rustica</i>	Derevenskaya lastochka	Qishloq qaldirg'ochi	BM
<i>ALAUDIDAE-JAVORONKOVIYE-SO'FITO'RG'AYLAR</i>				
22	<i>Galerida cristata</i>	Xoxlatiy javoronok	So'fito'rg'ay	R
<i>LANIIDAE-SOROKOPUTOVIYE-QARQUNOQLAR</i>				
23	<i>Lanius excubitor</i>	Seriy sorokoput	Kulrang qarqunoq	MW
<i>STURNIDAE-SKVORSOVIYE-CHUG'URCHUQLAR</i>				
24	<i>Sturnus vulgaris</i>	Obiknovenniy skvoret	Oddiy chug'urchuq	R
25	<i>Acridotheres tristis</i>	Obiknovennaya mayna	Mayna	R
<i>CORVIDAE-VRANOVIYE-QARG'ALAR</i>				
26	<i>Pica pica</i>	Soroka	Zag'izg'on	R
27	<i>Corvus monedula</i>	Galka	Zag'cha	R
28	<i>Corvus frugilegus</i>	Grach	Go'ng qarg'a	R
<i>MUSCICAPIDAE-MUXOLOVKOVIYE-PASHSHAXO'RLAR</i>				
29	<i>Muscicapa striata</i>	Seraya muxolovka	Kulrang pashshaxo'r	M
<i>TURDIDAE-DROZDOVIYE-SHAQSHAQLAR</i>				
30	<i>Saxicola caprata</i>	Cherniy chekan	Qora sirchumchuq	BM
<i>PASSERIDAE-VOROBINIYE-CHUMCHUQLAR</i>				
31	<i>Passer domesticus</i>	Domoviy vorobey	Uy chumchug'i	BM
32	<i>Passer montanus</i>	Polevoy vorobey	Dala chumchug'i	R

Izoh: Jadvaldagi ma'lumotlarga asoslanib aytish mumkinki, Buxoro vohasi paxta dalalarida jami 8 turkum, 18 oilaga mansub 32 tur qush uchraydi, shundan R-O'troq (13 tur); BM-Uchib o'tuvchi-uyalovchi (13 tur), M- Uchib o'tuvchi (4 tur), MW-Uchib o'tuvchi-qishlovchi (1 tur), V-Tasodifan uchib keluvchi (1 tur). Buxoro vohasida uchrovchi qush (211 tur) larining 15,2 % ni tashkil

qiladi. 32 tur qushlarning 2 turi mamlakatimiz “Qizil kitobi” sahifalaridan o’rin olgan. Bu “Qizil kitob”ga kiritilgan qush (52 tur) larning 3,9 % ni tashkil qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абдуллаев М.А., Бакоев С.Б., Файзиев А.Ф., Назаров И.К. Бухоро вилоятида учрайдиган нодир ва Ўзбекистон <<Қизил китоби>>га киритилган ўсимлик ва ҳайвонлар. Бухоро, 1994. -Б. 32-49.
2. Мальчевский А.С. Гнездовая жизнь певчих птиц. Л.: Изд., ЛГУ, 1959. 282 стр.
3. Михеев А.В. Определитель птичьих гнезд. М.:1975. 171 стр.
4. Мекленбурцев Р.Н., Сагитов А.К., Кашкаров Д.Ю., Митропольский О.В., Фотгелер Э.Р., Третьяков Г.П., Остапенко М.М., Назаров А.П. Птицы Узбекистана Т.1. Ташкент, “Фан”, 1987. 294 стр.
5. Мекленбурцев Р.Н., Митропольский О.В., Фотгелер Э.Р., Третьяков Г.П., Фундукчиев С.Э., Назаров А.П., Сагитов А.К. Птицы Узбекистана Т.2. Ташкент, “Фан”, 1990. 288 стр.
6. Митропольский О.В., Митропольский М.Г. Список птиц Узбекистана. Ташкент, 2009. 18 стр.
7. Тўраев М.М., Холбоев Ф.Р. Бухоро вилоятида учровчи нодир ва кам сонли қушлар экологияси. Бухоро. “Дурдона”, 2016. -Б. 108.
8. Тўраев М.М., Холбоев Ф.Р., Райимов А.Р., Раҳмонов Р.Р. Бухоро вилояти қушлари. -Т.: “Наврўз”, 2015. -Б. 92.
9. Ўзбекистон Республикасининг “Қизил китоби” II жилд. Тошкент, 2019. -Б. 252-281.

DUYSENBAEVA G.J.

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

NOAN’ANAVIY AGRORUDALARNI FOYDALANISH VA UNING TUPROQ UNIMDORLIGIGA TASIRI

Annontatsiya: *Qoraqalpog'istonda mavjud agrorudalarni tarqatishda 50dan ziyod kimyoviy elementlar mavjud bo'lib, og'ir metallar va radioaktiv elementlarning uchishi esa ruxsat etilgan konsentratsiyadan past ekanligi aniqlandi. Kuzgi surim tagiga gektariga 3 tonna gloukanit va bentonitlarni solish tuproqning agrofizik, agrokimyoviy xossalari ijobiy ta'sir etadi.*

Kalit sozlar: *Tuproq, o'tloqli-allyuvial, agroruda, gloukanit, bentonit, agrofizik, agrokimyoviy, anion, kation, chirindi, azot, fosfor, kaliy, zarrachalar, tuz.*

Bugungi kunda tuproq unumdorligini saqlash va yaxshilashda noan'anaviy agrorudalardan qo'shimcha ozuqa sifatida foydalanishmoqda. Noan'anaviy agrorudalarning tuproq agrofizik, agrokimyoviy xossalari tasirini aniqlash, tuproqdagi ozuqa moddalarini o'zlashtirishni yaxshilash borasidagi tadqiqotlar dolzarb hisoblanadi.

O'tkazilgan tajribalarda noan'anaviy agrorudalarning mineralogik, kimyoviy tarkibi, fizik xususiyati va tuproq bilan o'zaro bog'liqligi hamda ularning qo'llash, me'yor va muddatlarining tuproqning agrofizik, agrokimyoviy xususiyatlariga ta'siri o'rganildi.

Noan'anaviy agrorudalarning tuproq mineralogik tarkibiga ta'siri va so'ngi ta'sirida salbiy natijalari kuzatilmadi. Qoratog' konlaridan olingan agrorudalarning zarrachalarining zichligi 0,879-1,456 g/m³ ga teng bo'lib, to'liq nam sig'ichi 29,19-88,5% ni kapilyar sig'ishi 19,65-62,15% va eng kam nam sig'ishi 7,79-54,24% ni tashkil etadi, agrorudalarda namlikni ushlab qolish qobiliyati eng kabi 7,3-20,6% bo'ldi.

Agrorudalarda suvda eruvchi tuzlar tarkibida Cl anioni 0,055-0,140%ni tashkil etadi. Kationlardan natriy 0,0002-1,021%, Ca 0,05-0,025% Md 0,003-0,021% kaliy 0,02-0,020% gacha tashkil etkanligi aniqlandi. Umumiy olingan ma'lumotlarga asosan bentonit loyiqalari va gloukanit qumlarida Ca, Md va Na to'yintirilganligi aniqlandi.

O'tloqli-allyuvial tuproqlar sharoitida 0,75-3,0 t/ga me'yorida agrorudalarni qo'llaganda chirindi miqdori haydov qaytalashda 0,626-0,728% gacha va haydov osti qatlamlarida esa 0,580 dan 0,683% ga o'zgarganligi aniqlandi. Agrorudalarni 0,75 t/ga me'yorida qo'llash natijasida haydov qatlamda yalpi azotning miqdori 0,080-0,088% ni va haydov osti qatlamida 0,078-0,085% ga oshganligi ma'lum bo'ldi.

Shudigar ostiga 1,5 va 3,0 t/ga gloukanit va bentonit qo'llanganda bu ko'rsatgichlar munosib ravishda 0,083-0,090 va 0,078-0,085% ni tashkil etdi. Bentonitni qo'llanganda bu ko'rsatgichlar

MAZMUNÍ:

ALGÍ SÓZ	3
1-SEKCIYA	
TÁBIYIY ILIMLERDÍN XALIQ XOJALIGI MASHQALALARIN SHESHIWDEGI ORNI TABIIY FANLARINING XALQ XO'JALIGI MUAMMOLARINI HAL QILISHDAGI O'RNI MECTO ECTECTBENNIX HAYK B PESHENII PROBLEM HARODNOGO XOZ'YAYCTBA	
Abdurakhmanova G.A., Ergasheva N.S. Bioecological characterisation of phytonemotoda of vineyards in the Fergana valley.....	4
Abdurahmonov SH.A., Shayxova B.H. Kizilbaeva K.S. Biogelmintlarning rivojlanish sikllari.....	5
Abduraxmonov N.YU., Qorayev A.X. Hisor tog` tizmalari lalmi tuproqlari va ularning unumdorligi.....	7
Akbarova G.M. History and significance of species metasequoia glyptostroboides HU & W.C.CHENG	8
Allamuratov M.O., Uzakov J.B. Nókis qalasi atmosfera hawasiniñ házirgi jaǵdayin ekologiyaliq bahalaw..	10
Ametov Ya.I., Matekova G.A., Turdibaev Q.P., Tureev A., Tleumuratov S.A., Nurimov B., Orinbaev D. Qoraqalpog`iston Respublikasi hududida iqtisodiy ahamiyatga ega bo`lgan qushlar va sutemizuvchi hayvonlarning zamonaviy holati.....	13
Atoyeva G. R., Husniddinova M. Kimyoviy ifloslangan tuproqlarning xossalarning o`zgarishi.....	15
Абдикаликов Ф.А., Сейтахов Р.П., Жартыбаев Ж.К. Оценивание функции среднего остаточного времени безотказной работы в специальной регрессионной модели случайного цензурирования с двух сторон.....	17
Абдухоликов Ф.Б., Жуманов Ж.А., Содикова С.Ш. Биологик рекультивацияни амалга оширишда ўсимликларнинг роли.....	20
Айтаниязова Г.М., Жугинисов Т.И. Влияние температуры и влажности на насекомых Anobium punctatum Deg.....	23
Аметова Н.И., Жуманов М.А., Аметов Я.И. Нукус шаҳри ва унинг атрофининг камёб қушлари.....	24
Арпбаев И.М., Турсынбаев И.Қ., Шукурлаев М.Н. Ақтуба қўлида кузги орнитологик кузатишлар	26
Аскарова Д. Б., Бекнева А.А. Математикалық программаластырыў мәселелерин пакет программаларынан пайдаланып шешиў.....	29
Atashov A.SH. Ekologik omil va Orolbo`yi faunasining hozirgi holati.....	31
Baxodirova Z.Yu., Najmiddinova O.R. O`simliklarni turli ozuqa muhitida mikroklonal ko`paytirish	33
Bazarbaeva S.A., Abdullaev A.Q. Janubiy Ustyurt milliy tabiat bog`i hayvonlari bio-xilma xilligi.....	34
Bekbulatova G. A., Jolimbetov B. Opportunities for tourism development in Karakalpakstan.....	35
Bobonazarov G`Y., Omonova N.R. O`zbekiston janubiy hududlari sharoitida kurkalarda menopon gallinae patxo`rini tarqalishi	37
Boymurodov X. Egamqulov A. Dilmurodov G`. Jumanazarova X.Urozova P, Eliboyev Z. Hazratov U. Sherobod daryo suv ekotizimlarida gidrobiontlarning tarqalishi va ekologik guruhlari.....	40
Байгелдиева Н.Ж., Шаниязов У.Б., Алламуратов Б.Дж., Нуримов. Б.Ж. О структуре популяции и плодовитости песчанок в Каракалпакстане	42
Байжанов Қ.Қ., Байжанова Н.Қ, Аметов Я. И. Экологик маданият - куннинг долзарб масаласи.....	44
Бекназарова Г. Саўын сыйырларды азықландырыў ҳәм азықлық рационын дузиў шарўашылықты раўажландырыўдың әҳмийетли факторы.....	47
Бектурсынова А.П., Джуманазарова З.К. ИК-спектроскопия комплекса нитрата бария с мочевиной.....	49
Dadayev S.D., Paluaniyazova D.A. Qoraqalpog`iston mayda shoxli mollari imaginal sestodalari va ularni tarqalishi.....	50
Dolimova D.Z., Najmiddinova O.R. In vitro sharoitida dorivor o`simliklarni mikroklonal ko`paytirishning ahamiyati.....	52
Doniyorov B.N., Ametov Ya.I. Buxoro vohasi paxta dalalarida uchrovchi qushlar sistematik ro`yxati va uchrash holatiga doir ma`lumotlar.....	54
Duysenbaeva G.J. Noan`anaviy agrorudalarni foydalanish va uning tuproq unimdorligiga tasiri.....	56
Даужанов А.Ш., Турганов Н.А., Азизова Г.С. Практические методы решения в обобщённых функциях.....	57
Девонова Н.К. Тангачақанотлилар (Lepidoptera) туркумининг Марказий Осиё минтақасида ўрғанилганлик ҳолати.....	59
Елгондиев К.К., Наурызбаева Ш.О. Решение квазилинейного связанного уравнения ван дер Пюффинга.....	61
Есимбетов Р., Аметов М., Шаденова Р. Қорақалпоғистоннинг Қораўзак тумани ҳудудида катта қум сичқони (rhombotus oritimus) нинг кўпайиши динамикаси.....	63